

Een kloekmoedige zeeleeuw

MICHIEL DE RUYTER: HELDHAFTIG SYMBOOL VAN HOLLANDSE MOED EN EENVOUD

In Nederland is men het er al generaties lang over eens dat Michiel Adriaensz de Ruyter (1607-1676) een nationale held is. Het bijzondere aan het heldendom van De Ruyter is dat hij deze status al tijdens zijn leven had. Vier eeuwen als held vereerd worden, dan moet je wel van goeden huize komen. Maar De Ruyter was juist van zeer eenvoudige komaf. Waarom werd De Ruyter zo'n grote held en waaruit blijkt dat? En hoe komt het dat hij ook dit jaar weer wordt herdacht en geëerd, vierhonderd jaar na zijn geboorte?

De allereerste Nederlander die een postzegel kreeg waarop zijn portret stond afgebeeld is Michiel de Ruyter, als we althans regerende vorsten uitsluiten. In 1907 verschenen drie zegels met hetzelfde portret maar in verschillende kleuren en van verschillende waarden. Sindsdien is nog drie keer een zegel aan hem gewijd en daarmee is hij – de staatshoofden nogmaals buiten beschouwing gelaten – een van de Nederlanders van wie de meeste postzegels zijn verschenen. Slechts één man moet hij voor laten gaan: Rembrandt. Van hem verschenen inmiddels zes verschillende zegels. De laatste verscheen vorig jaar, vanwege zijn vierhonderdste geboortedag. Zo kunnen twee leeftijdsgenoten – ze scheelden nog geen jaar – als de meest vooraanstaande Nederlanders worden aangemerkt. Er is alle reden hen als helden te omschrijven, al bereikte Rembrandt die status pas in de negentiende eeuw en bezat De Ruyter die status al tijdens zijn leven.

Legendarisch

De Ruyter was van eenvoudige komaf. Zijn grootvader was boer en zijn vader zeeman. Zijn blauwgeruite kiel en het touwslagerswiel waaraan hij in zijn jonge jaren moest draaien om de kost te verdienen zijn legendarisch; bij heldendom hoort mythevorming. Michiel volgde al snel het voorbeeld van zijn vader en koos voor een zeemansbestaan. Zijn carrière verliep tamelijk voorspoedig maar was lange tijd niet

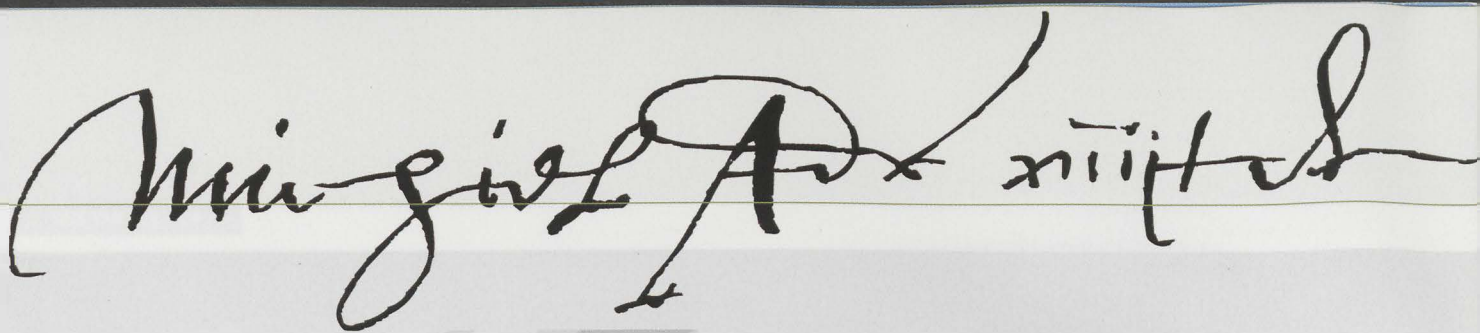
uitzonderlijk. Wel had hij er genoeg mee verdiend om rond 1650 in Vlissingen een eigen huis te kopen. Dat huis betrok hij met zijn derde vrouw Anna de Gelder en hun vier kinderen, onder wie zijn enige zoon Engel, die in 1649 was geboren. In 1651 zei hij het varen vervolgens vaarwel. Beroemd was hij nog niet op zijn vierenveertigste, laat staan een held.

Nadat hij in 1652 zijn bestaan aan de wal opnieuw had verruild voor dat op zee en op de oorlogsvloot terecht kwam, begon zijn roem toe te nemen. In 1665 bracht De Ruyter het tot opperbevelhebber (luitenant-admiraal) van de vloot. Hij was toen 58 jaar oud. Pas daarna wist hij uit te groeien tot een nationale held, vooral dankzij zijn spectaculaire overwinningen op Engeland.

Net als de Republiek was Engeland een zeevarende natie. Engeland had lang tot de bondgenoten van de jonge Nederlandse staat behoord. Toen in 1648 de Vrede van Munster en Vrede van Westfalen werden gesloten, kwam er in Europa een nieuw machtsevenwicht waardoor de twee landen tegenover elkaar kwamen te staan. Het waren wezenlijke verschillen die de landen scheidden. De Republiek hing het in 1609 door Hugo de Groot geformuleerde principe van de 'vrije zee' aan omdat ze daar voor de handel baat bij had. Engeland omarmde het principe van de 'gesloten zee' om de eigen handel te beschermen en die van andere landen te belemmeren.

Gijs van der Ham is conservator geschiedenis van het Rijksmuseum, waar hij momenteel de tentoonstelling *Held* voorbereidt, die van 11 augustus t/m 11 november a.s. in de Nieuwe Kerk Amsterdam te zien is. Hij publiceerde onder meer *Geschiedenis van Nederland* (Amsterdam, Uitgeverij Sun, 2004) en *200 jaar Rijksmuseum. Geschiedenis van een nationaal symbool* (Zwolle/Amsterdam, Waanders/Rijksmuseum, 2000).

Pamfletten

Door de vrede van 1648 kwam de Nederlandse handel tot bloei, waardoor Engeland, dat zich in zijn welvaart bedreigd voelde, tegenmaatregelen nam. Vanaf oktober 1651 mochten buitenlandse (lees: Nederlandse) schepen in Engeland alleen goederen aanvoeren die uit eigen land afkomstig waren; alle andere handelswaar mocht alleen in Engelse schepen aan wal worden gebracht. Dit leidde in 1652 tot de Eerste Engelse Oorlog, die uitsluitend op zee werd uitgevochten. De Ruyters ster begon toen al te rijzen. Na Maarten Tromp, die in 1653 sneuvelde, was hij de populairste admiraal. Pamfletten prezen hem als 'een overstoutmoedig en onvertsaagde held' en een 'kloekmoedige zeeleeuw'. Arnoldus Montanus karakteriseerde De Ruyter in 1654, toen hij zijn biografie van de in 1653 gesneuvelde Jan van Galen aan hem opdroeg, als iemand wiens 'nederige ooren liever na[ar] 't steeken der trompetten en lossen der bussen dan loftuiting luisterden'. Daarmee lijkt hij de kern van De Ruyters populariteit te pakken te hebben: een held die eenvoudig was gebleven en zich op zijn moed niet liet voorstaan. Hoe Nederlands! Hier ben je immers pas echt held als je volhoudt dat jouw moed niets bijzonders is en dat iedereen in eenzelfde situatie hetzelfde zou doen, ook al weten jij en iedereen dat dit onzin is.

Vernederd

Na de vrede van 1654 bleef de principiële tegenstelling tussen Nederland en Engeland bestaan. Een nieuw conflict was onafwendbaar, al duurde het tot 1665 voordat een tweede oorlog uitbrak. De Nederlandse vloot stond nu onder de directe leiding van De Ruyter, zij het dat de uiteindelijke verantwoordelijkheid bij Johan de Witt (1625-1672) lag, die als raadpensionaris van Holland de Republiek als een soort president leidde. Al meteen deed De Ruyter van zich spreken. In 1666 wist hij in een vier dagen durende slag de Engelse vloot een zware nederlaag toe te brengen. Toen Engeland datzelfde jaar werd getroffen door een pestepidemie, grote delen van Londen door een enorme brand werden vernietigd en men bovendien als gevolg van dit alles het jaar daarop geen oorlogsvloot kon uitrusten, rook De Witt zijn kans om een al ouder, vermetel plan uit te voeren: een landing op de Engelse kust.

Op 22 juni 1667 voeren Nederlandse schepen de Medway op, een zijrivier van de Theems. Na een moeizaam begin wisten de Nederlanders het belangrijke fort bij Sheerness te veroveren, zes belangrijke oorlogsschepen bij de vlootbasis Chatham te verbranden en het Engelse vlaggenschip, de *Royal Charles*, op sleeptouw naar Hellevoetsluis te nemen. De volgende dag werden nog eens drie grote Engelse schepen in brand

gestoken, waarna de Nederlanders zich terugtrokken. Engeland was vernederd, Londen verkeerde in paniek. Velen ontvluchtten de stad, uit angst voor een Nederlandse verovering. Voor het eerst sinds de slag bij Hastings (1066) was Engeland op eigen bodem door een vijandige mogendheid met succes aangevallen, een daad waarin nadien geen vijand meer zou slagen, ook Napoleon en Hitler niet.

Staatsieportret

De Ruyter speelde bij dit alles slechts een beperkte rol. De aanval stond onder leiding van Cornelis de Witt, broer van de raadpensionaris, en van luitenant-admiraal Willem van Ghent. De Ruyter was halfziek op zee gebleven met het grootste deel van de vloot en arriveerde pas aan het einde van de eerste dag, toen de aanval was geslaagd. Desondanks kreeg De Ruyter als bevelhebber de meeste lof. De Staten van Holland eerden De Ruyter, Cornelis de Witt en Van Ghent ieder met een schitterende beker, waarvan die van De Ruyter nu tot de collectie van het Rijksmuseum behoort. In de talrijke pamfletten en prenten over de tocht naar Chatham kreeg bijna alleen De Ruyter alle lof toegezwaaid. Vondel beschreef hem als een 'Zeeleeuw op den Theems', J.A. van der Goes vergeleek hem in 'De Teems in brant' met de Carthaagse held Hannibal en L. van de Roer liet in 'De geboeyde Teems' weten dat 'De zeedrack van 't hoovaerdigh Londen, / die d'oceanen als wetten stelt, / door Hollandts Ruyter is verslonden, / en zijn trotsen Kop gevelt'.

Deze loftuitingen borduurden voort op het enorme eerbetoon dat De Ruyter al in 1666 ten deel was gevallen. Na de Vierdaagse Zeeslag van dat jaar had Ferdinand Bol van hem maar liefst vijf staatsieportretten geschilderd, bestemd voor de vijf Admiraliteiten, een ongekend eerbetoon. De Deense koning bestelde een jaar later nog zo'n portret. De Franse koning Lodewijk XIV begiftigde hem met de Orde van Saint Michel. Zijn heldendom kon niet meer stuk.

Rampjaar

Tijdens de in 1672 uitgebroken Derde Engelse Oorlog maakte De Ruyter zijn enorme reputatie meer dan waar. De Republiek dreigde dat jaar - het 'rampjaar' - door een gezamenlijke aanval van Frankrijk, Engeland, Munster en Keulen onder de voet te worden gelopen, maar De Ruyter zocht die zomer de aanval. De uiterst heftige slag die hij op 7 juni voor de kust van het Engelse Solebay met de Engels-Franse vloot uitvocht, zorgde ervoor dat een invasie op de Nederlandse kust werd afgewend. Het lijkt weinig twijfel dat zo'n aanval voor de Republiek de nekslag had betekend. In 1673 moest De Ruyter, inmiddels 66 jaar oud, opnieuw zijn kunnen tonen. Eerst wist hij bij Schooneveld, voor de kust van Walcheren, een aanval van de Engelsen af

te slaan, een week later koos hij voor de tegenaanval en sloeg hen terug tot voor hun eigen kust. Later die zomer probeerden de Engelsen met de Fransen opnieuw op de Nederlandse kust te landen. Op 21 augustus kwam het bij Kijkduin op de noordelijkste punt van Holland tot een laatste treffen tussen beide vloten. Hoewel geen feitelijke winnaar kon worden aangewezen, zorgde deze slag ervoor dat een Engels-Franse landing definitief werd voorkomen. De Ruyter had simpelweg het land gered en zo zag men dat toen ook.

Als held was De Ruyter onaantastbaar geworden, zeker toen de Engelsen in 1674 vrede sloten. Gerard Brandt, die in 1687 de eerste biografie van De Ruyter zou publiceren, vatte het belang van De Ruyters daden kernachtig samen in een gedicht dat bij een portret van de held verscheen: 'Aenschouw den Heldt, der Staten rechterhandt, / Den redder van 't vervallen vaderlandt; / Die in één jaer twee groote koningrijcken / tot driemaend toe de trotse vlag deed strijken; / Het roer der vloot, den arm daer Godt door stree / Door hem herleef de vrijheit en de vreë.'

Een bed van eer

Je zou zeggen dat het nu wel genoeg was geweest en dat de nieuwe machthebber, prins Willem III, De Ruyter met pensioen zou sturen. Niets was minder waar. Met de Fransen was namelijk nog niet afgerekend. Achtereenvolgens leverde De Ruyter slag met hen bij Martinique en Sicilië. Daar, voor de kust bij Messina, werd hij uiteindelijk getroffen door een kogel. Op 29 april 1676 overleed hij aan zijn verwondingen. 69 jaar oud en gestorven in het harnas, op het bed van eer, dat waren de ultieme ingrediënten voor De Ruyters heldendom.

Sinds 1607, De Ruyters geboortjaar, maar ook het jaar waarin Jacob van Heemskerck sneuvelde tijdens de Slag bij Gibraltar, kregen zeeofficieren die in dienst van de Republiek het leven lieten, een staatsbegrafenis en een grafmonument. Zij werden officiële helden. Stierf je gewoon thuis, dan had je pech gehad, ook al had je in dapperheid niet voor je collega's ondergedaan. Voor Van Heemskerk was het eerbetoon nog een tamelijk eenvoudig epitaaf geweest aan een zuil in de Amsterdamse Oude Kerk, maar latere zeehelden kregen een vaak indrukwekkend praalgraf: Piet Heijn en Maarten Tromp in de Oude Kerk in Delft, Jan van Galen in de Nieuwe Kerk in Amsterdam, Willem van Ghent in de Domkerk in Utrecht.

De Ruyters laatste rustplaats was de Nieuwe Kerk in Amsterdam. Daar vond op 18 maart 1677 de plechtige begrafenis plaats. De loftuitingen aan zijn adres leken oneindig, het door Rombout Verhulst ontworpen monument is zonder twijfel het hoogtepunt van die verering. Het kwam in 1681 gereed, op de plaats

waar in katholieke tijden het hoogaltaar had gestaan. De Ruyter ligt in harnas op zijn bed van eer, zijn laatste gevecht is in reliëf weergegeven. Zeegoden blazen op kinkhoorns en de Faam op haar bazuin. Links en rechts staan respectievelijk de allegorische Voorzichtigheid en Kloekmoedigheid. Zoon Engel liet zijn vaders monument in 1683 door Emanuel de Witte schilderen. En de Amsterdamse hoogleraar Petrus Francius, degene die het uit 110 Latijnse verzen bestaande lijdendicht had geschreven, liet zich door Ludolf Bakhuizen voor het monument portretteren. De Ruyter was de eer gegeven die hem toekwam, als laatste admiraal trouwens. Zijn heldenstatus was voor altijd in marmer vastgelegd, midden in de belangrijkste stad van het land op de belangrijkste plek in de kerk.

Hollands glorie

De nationale held die De Ruyter tijdens zijn leven en ook meteen na zijn sneuvelen was, zou hij nadien blijven. Wel raakte zijn verering steeds verder weg van zijn feitelijke daden en werd zijn betekenis in toenemende mate symbolisch. Uiteraard werd hij het symbool voor de Nederlandse zeemacht - talrijke schepen, meestal de belangrijkste, werden naar hem vernoemd.

In de achttiende eeuw was het vaak De Ruyter met zijn daden die aan tijdgenoten ten voorbeeld werd gesteld, als toonbeeld van de Nederlandse glorie van eertijds, waarbij zowel patriotten als prinsgezinden hem voor hun karretje probeerden te spannen. Niet voor niets werden twee van de vijf nationale voorwerpen die de Franse generaal Dumonceau op 11 maart 1795 na de verovering van de Republiek en de verdrijving van stadhouder Willem V aan de officiële vertegenwoordiger van het Nederlandse, nu Bataafse volk teruggaf, met De Ruyter gelieerd - een zwaard en een kanon. Hiermee werden deze voorwerpen trouwens de basis van de Nationale Kunstgalerij, die in 1800 zijn deuren opende, het eerste nationale museum in Nederland en de directe voorganger van het Rijksmuseum¹.

In de negentiende eeuw werd De Ruyter neergezet als hét voorbeeld van vaderlandslievendheid en diende hij - met andere zeventiende-eeuwers onder wie Rembrandt - als instrument om het nationaal gevoel in het jonge Koninkrijk der Nederlanden te bevorderen. Hij had boven zijn schilderende tijdgenoot als voordeel dat hij een trouw gezinshoofd en godvruchtig man was. Vooral de jeugd kon niet om hem heen, sinds in 1823 als eerste in een lange reeks van de hand van G. Engelberts Gerrits *Het leven en de daden van M.A. de Ruiter, Neêrlands doorluchtigsten zeeheld* was verschenen. Ook het liedje over zijn blauwgeruite kiel, geschreven door Anton de Rop, is een negentiende-eeuws product. Hij was bovendien een van de eersten

Zie Gijs van der Ham, 200 jaar Rijksmuseum. Geschiedenis van een nationaal symbool (Amsterdam/Zwolle 2000), p. 9, 17.

Officieel Art-logo, 400
jaar Michiel de Ruyter.
www.michielderuyter.nl

die een openbaar standbeeld kreeg, in zijn geboortestad Vlissingen, waar het in 1841 werd onthuld. Dat van Rembrandt in Amsterdam zou nog elf jaar op zich laten wachten.

Deze De-Ruyter-mania werd Multatuli te veel. In zijn verhaal over de lotgevallen van Woutertje Pieterse liet hij in 1862 een van de leerlingen van meester Pennewip een gedicht op De Ruyter fabriceren dat een regelrechte parodie op al die De Ruyter-verering was, met de treffende regels 'Toen hebben heren Staten / hem aangesteld als held.'

Een ideale held

Het verschijnen van De Ruyter op postzegels en

in 1970 ook op een bankbiljet geeft aan dat zijn heldendom steeds meer een symbolische en algemene betekenis kreeg. Soms wordt hij voor politieke doelen ingezet. De Duitse bezetter en zijn Nederlandse aanhangers gebruikten hem vanwege zijn oorlogen tegen Engeland zelfs om jongeren te werven voor onder meer de Waffen SS. Desondanks bleef hij ook na de oorlog als een echte, eenvoudige Nederlandse held vereerd, zij het dat steeds minder mensen weten wat zijn concrete verdiensten waren. Hij wordt ook nu nog in spotprenten aan politici ten voorbeeld gesteld, onder meer tijdens de crisis rond Srebrenica. Dit jaar wordt de officiële herdenking van zijn vierhonderdste geboortedag gebruikt om hem onder de kreet 'Samen Nederland' te associëren met goed burgerschap. Het Rijksmuseum neemt deze gelegenheid te baat om in de Nieuwe Kerk een tentoonstelling te maken over heldenverering in Nederland. Want één ding is zeker, zoals De Ruyter is nooit een ander hier vereerd: eenvoudig, onbaatzuchtig, gelovig, moedig en nederig, en zich zonder politieke bijbedoelingen opofferend voor het Vaderland. Een ideale Nederlander dus, en daarom een ideale Nederlandse held.

LITERATUUR

- R. Prud'homme van Reine, **Rechterhand van Nederland. Biografie van Michiel Adriaenszoon de Ruyter** (Amsterdam 2007, 5e druk)